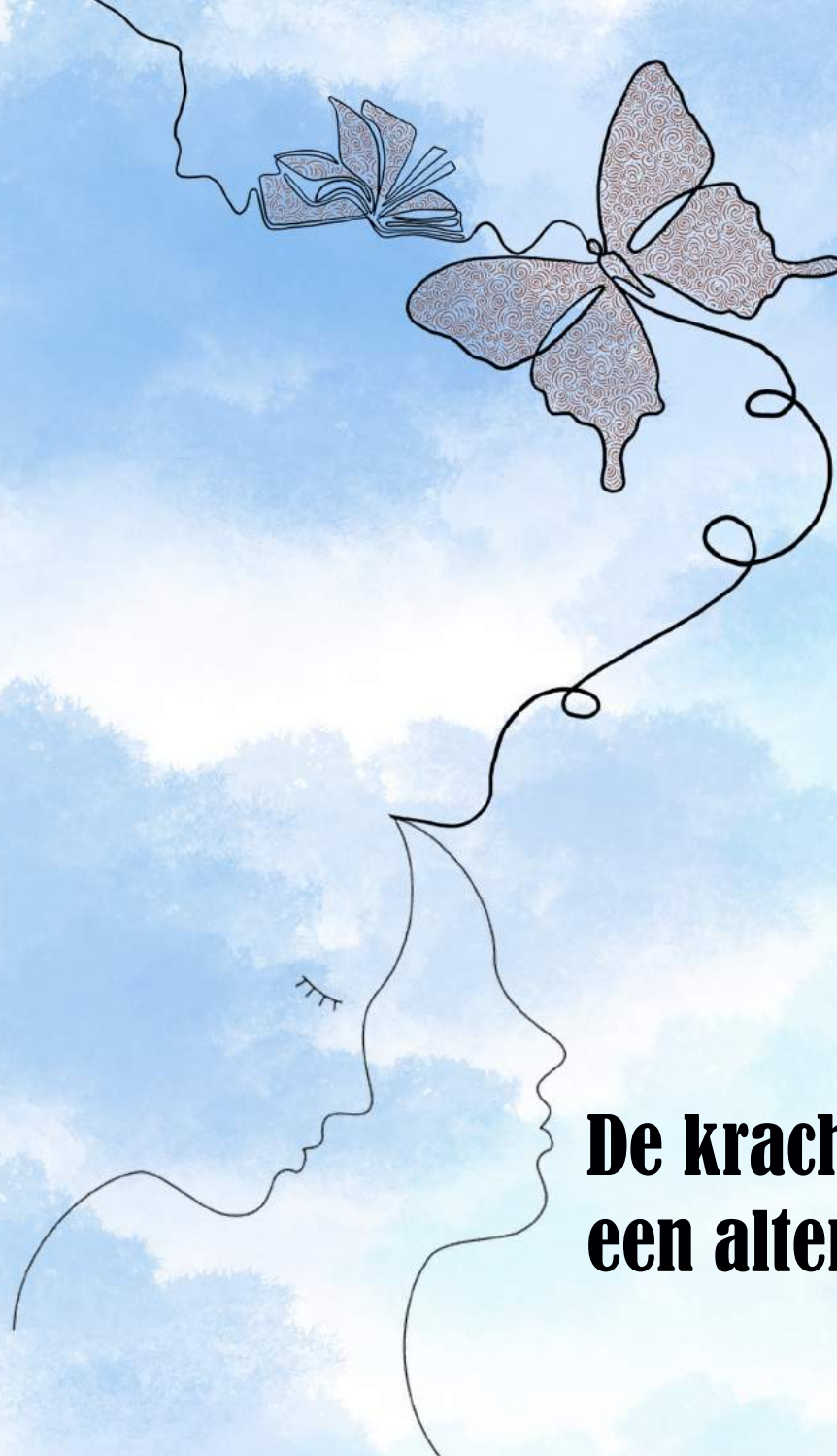

De kracht van een alternatief verhaal

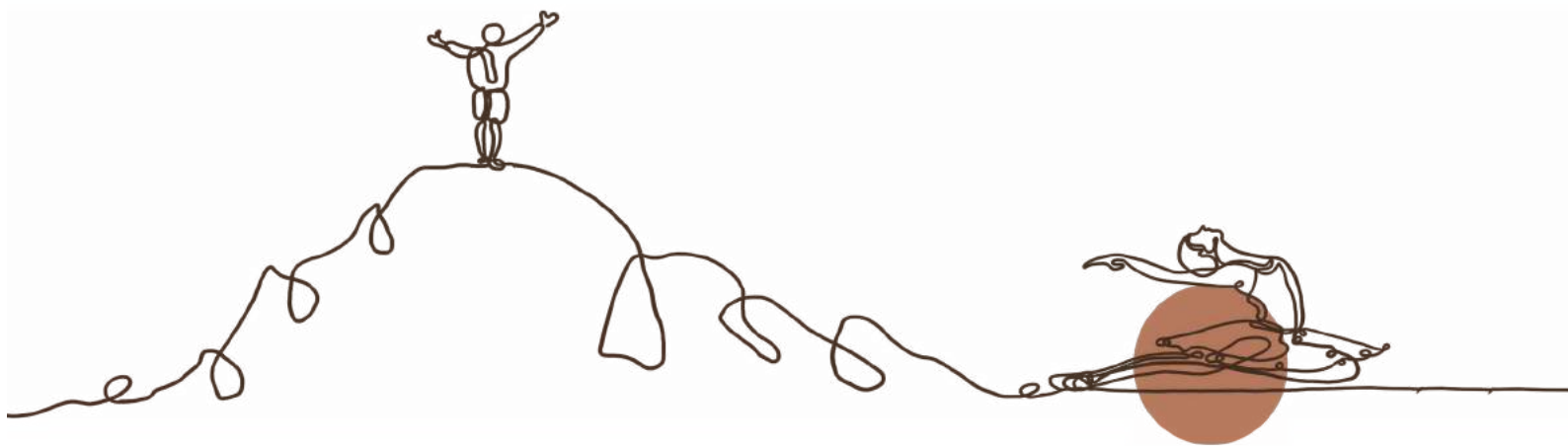
**De complementaire bijdrage van burgerinitiatieven aan inclusie
van vluchtelingen in de Nederlandse samenleving**

Elena Ponzoni
Kay Mars
Halleh Ghorashi

2020

Illustraties: Parisa Akbarzadehpoladi

Colofon

Titel: De kracht van een alternatief verhaal

Ondertitel: De complementaire bijdrage van burgerinitiatieven aan inclusie van vluchtelingen in de Nederlandse samenleving

Auteurs: Elena Ponzoni, Kay Mars, Halleh Ghorashi

Eindredactie: Bea Ros

Design: Parisa Akbarzadehpoladi

Correspondentie: Elena Ponzoni, Faculteit der Sociale Wetenschappen, Vrije Universiteit Amsterdam

Adres: De Boelelaan 1105, 1081 HV Amsterdam

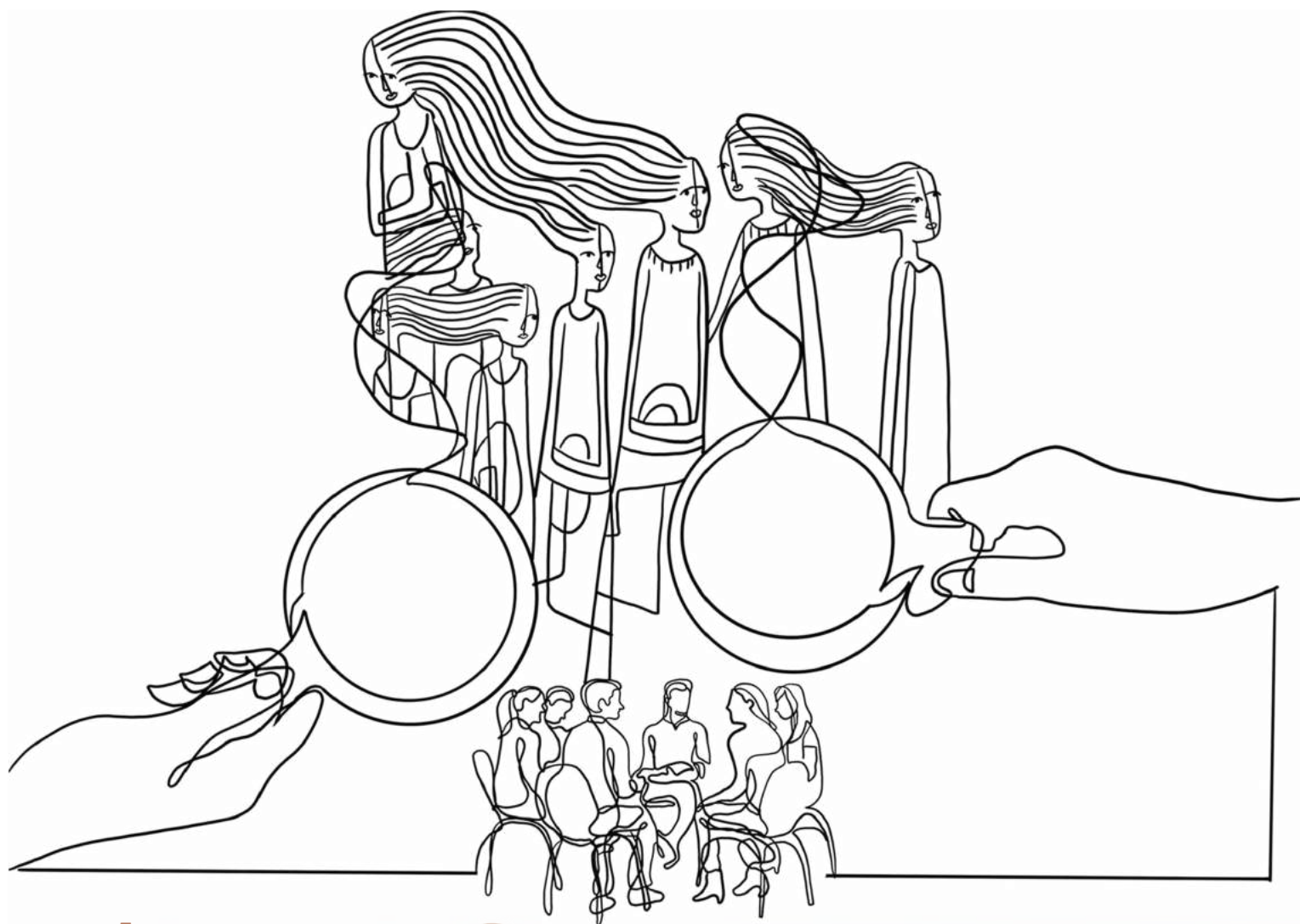
Info: refugee.academy.fsw@vu.nl

ISBN/EAN: 9789083126500

Datum: 15 December 2020

Inhoud

Inleiding	5
De Breakfast Club	7
Fase 1 – Aankomst: een eerste verblijf in een nieuw land.....	8
Fase 2 – Bouwen aan relaties: vluchtelingeninitiatieven als landingsplek....	11
Fase 3 – Het bouwen van een toekomst in een nieuwe samenleving.....	14
Continuïteit, kleinschaligheid en complementairiteit	16
Kleinschalig en relationeel.....	17
Belang van visie op potentiële bijdrage van initiatieven.....	17
Inclusie als wordingsproces en het begrip ‘alteriteit’	19
Alteriteit versus responsiviteit	22
Procesgerichtheid versus doelgericht.....	24
Conclusie	25
Referenties	30

Deze publicatie is gebaseerd op de verhalen die opgetekend zijn tijdens de tweedelige masterclass die de Refugee Academy in november en december 2019 georganiseerd heeft voor leden van de Breakfast Club, een netwerk van vluchtelingeninitiatieven in Amsterdam. De masterclass was onderdeel van het onderzoeksproject **Learning Crossroads for Refugee Inclusion**, mogelijk gemaakt door het Kansfonds.

Inleiding

Sinds 2015 kent Nederland een golf van nieuwe initiatieven voor vluchtelingen. Naast gevestigde actoren zoals nationale en lokale overheden, bedrijven en ngo's begonnen bewonersgroepen, actieve burgers, collectieven en kleine sociale ondernemingen zich in te zetten voor de inclusie van vluchtelingen en alternatieve vormen van engagement (Larruina, Boersma & Ponzoni 2019). Om beter zicht te krijgen op de plaats en rol van deze initiatieven begonnen wij in 2019 met het project **Learning Crossroads for Refugee Inclusion**: hoe verandert het ontstaan en voortbestaan van deze initiatieven het veld van opvang, inburgering en integratie? Hoe onderscheiden ze zich van meer geïstitutionaliseerde organisaties als de Gemeente Amsterdam of het Centraal Orgaan opvang asielzoekers (COA) en wat voegen ze toe? Op welke manieren bieden ze een alternatief verhaal voor de inclusie van vluchtelingen? En waarom zijn deze alternatieve verhalen belangrijk voor de inclusie van vluchtelingen in de Nederlandse samenleving?

We begonnen onze zoektocht in Amsterdam. Naast een serie individuele interviews met initiatiefnemers en het schrijven van een 'meerstemmig verhaal' over een van de Amsterdamse netwerken, hebben wij een **tweedelige masterclass** georganiseerd waarin elf initiatieven reflecteerden op hun benadering van inclusie in relatie tot wetenschappelijke literatuur. Deze organisaties zijn onderdeel van het netwerk Breakfast Club, een collectief van initiatieven die van elkaar willen leren en met elkaar willen samenwerken om de samenleving toegankelijker te maken voor vluchtelingen.

De focus van de initiatieven is divers. Sommige richten zich op tijdelijke huisvesting als alternatief voor het verblijf in asielzoekerscentra, andere op het ontwikkelen van (taal) vaardigheden en weer andere houden zich bezig met het opbouwen en uitbreiden van sociale netwerken van vluchtelingen, onder meer om hun kansen op de arbeidsmarkt te vergroten. Door deze verschillende keuzes en aanpakken in relatie tot elkaar te brengen, wordt een groter plaatje, een completer verhaal, zichtbaar. Dit 'gemeenschappelijk verhaal' beschrijven we in deze publicatie. Het verhaal is ontstaan in co-creatie met de organisaties die deelgenomen hebben aan de masterclass, en geschreven op basis van de uitwisselingen die daar plaatsvonden, aangevuld met inzichten uit eerdere interviews. Ook hebben we een eerdere versie van dit verhaal en de waarde hiervan met een bredere groep initiatieven besproken tijdens twee **co-creatie sessies**.

Het ontstaan van netwerken zoals de Breakfast Club is tekenend: Tijdens dit project zien wij een groeiende behoefte van vele initiatieven om zich met elkaar te verbinden in netwerken en informele samenwerkingsverbanden. In de co-creatie sessies bleken de kenmerken van ons gemeenschappelijk verhaal breder gedragen en ook voor andere initiatieven en netwerken buiten de Breakfast Club relevant en herkenbaar te zijn, en ook antwoord te geven aan de behoefte om vanuit een gemeenschappelijk verhaal de verbinding met elkaar te zoeken.

Onze schets heeft twee eigenschappen. Het eerste is de tijdsdimensie: het verhaal beweegt als het ware door verschillende fases in het leven dat vluchtelingen in hun nieuwe

land opbouwen. Elk initiatief focust op één (of meer) van deze fases. We zullen zien dat de menselijke relaties die binnen kleinschalige initiatieven¹ ontstaan, ervoor zorgen dat de grenzen van een specifieke fase vervagen, door de ervaringen van vluchtelingen uit het verleden en heden te verbinden aan de mogelijkheden voor hun toekomst.

De tweede eigenschap is dat we niet zozeer de initiatieven en hun resultaten beschrijven, maar juist willen laten zien wat zij potentieel betekenen voor elkaar en voor het bredere veld van instituties en formele voorzieningen. We zien de burgerinitiatieven als experimentele ruimtes, die een ondersteunende rol hebben, maar tegelijkertijd ook de mogelijkheid bieden om voorbij de dualiteit van hulpbieder-hulpontvanger te gaan.

Burgerinitiatieven kunnen proeftuinen worden voor onverwachte verbindingen en meerstemmigheid.

Burgerinitiatieven zijn experimentele ruimtes waar verschillende typen relaties en rollen kunnen ontstaan, en daarom kunnen zij proeftuinen worden voor onverwachte verbindingen en meerstemmigheid. Dat zij deze potentie hebben, betekent nog niet dat die daadwerkelijk altijd plaatsvindt. Initiatiefnemers, vrijwilligers en (actieve) vluchtelingen blijken in de praktijk steeds te worstelen met het vormgeven van meerstemmige, gelijkwaardige en inclusieve organisatievormen en relaties. In dit stuk lichten we de potentiële kracht van initiatieven toe met de concepten tussenruimte en alteriteit. Hiervoor gebruiken we de metafoor van een dans, waarbij danspartners voortdurend aanvoelen welke stap ze moeten zetten en ze continue moeten luisteren naar de maat van de muziek, waar de een leidt en de ander volgt – zonder dat deze posities bij voorbaat vastliggen.

Voor we verder ingaan op de toegevoegde waarde van burgerinitiatieven voor de inclusie van vluchtelingen, beschrijven we eerst de inzet van initiatieven uit bovengenoemde Amsterdamse netwerk: De Breakfast Club.

¹ In ons onderzoek en in dit stuk hanteren we ook de term burgerinitiatief. Niet alle initiatieven en organisaties waar het in ons project over gaat herkennen zich in deze term. Voor hen past de term sociale onderneming soms beter bij wat ze in de praktijk doen. Vaak zijn zij als burgerinitiatief gestart of baseren ze hun werk op principes die we ook veel bij burgerinitiatieven terug zien, maar zijn zij inmiddels sociale ondernemingen geworden. Ook zijn ze vaak kleinschalig en lokaal begonnen, maar soms groeien ze uit tot organisaties die landelijk opereren.

De Breakfast Club

Terugkijkend op de reacties op het groeiende aantal asielzoekers vanaf de zomer van 2015 zien we in Nederland twee patronen. Het meest prominente patroon dat ons via de klassieke en sociale media heeft bereikt, is een negatieve reactie, met een nadruk op het behoud van de 'eigen' nationale grenzen, waarden en veiligheid. Het tweede patroon is misschien minder zichtbaar, maar niet minder markant. Net als in veel andere Europese landen ontstond in Nederland een grote betrokkenheid in de samenleving als een alternatief voor de groeiende angst en haat jegens vreemdelingen.

Veel initiatieven die in de afgelopen jaren door burgers zijn opgezet, ontstonden vanuit een dringend gevoel van urgentie: mensen wilden een tegenwicht bieden aan de harde tonen vanuit media en politiek en soms ook institutionele gaten vullen, ontstaan door onmacht van overheden om snel het hoofd te bieden aan de grote aantallen vluchtelingen die in Europa toevlucht zochten. Vanuit dit gevoel van urgentie ontstonden nieuwe en soms onverwachte verbindingen, bijvoorbeeld tussen mensen met een activistisch verleden of die zich al langer inzetten voor de inclusie van vluchtelingen en mensen die nieuw waren in dit veld. Deze initiatieven hebben een eigen aanpak ontwikkeld, maar zijn de laatste jaren steeds meer verbinding gaan zoeken, om elkaar te versterken. Op deze manier ontstonden verschillende netwerken. In Amsterdam leidde dit tot de Breakfast Club, een netwerk van verschillende Amsterdamse initiatieven, waarvan een aantal inmiddels ook buiten de grenzen van Amsterdam is doorgegroeid en landelijk opereert.

Hieronder beschrijven we met welke activiteiten de initiatieven zich bezighouden en hoe ze zichzelf zien ten opzichte van elkaar. We zien daarin zoals gezegd drie onderscheiden, maar met elkaar verbonden fases in het leven van vluchtelingen na de aankomst in hun nieuwe land.

Fase 1 - Aankomst: een eerste verblijf in een nieuw land

Het vluchten naar een nieuw land betekent een kans op een nieuw leven nadat je door politieke omwentelingen of andere gebeurtenissen de toekomstmogelijkheden in eigen land hebt zien afbrokkelen. Maar aankomst in een andere samenleving brengt ook sterke tegenstellingen tussen verleden, heden en (gedroomde) toekomst (Ghorashi 2016). Vluchtelingen hebben veel energie om een nieuwe start te maken in de Nederlandse samenleving en hopen dat deze nieuwe kans het verlies van datgene wat ze hebben moeten achterlaten enigszins kan verzachten. Aan de andere kant hebben ze ook de behoefte aan fysieke en emotionele ruimte om juist afstand te kunnen nemen van dit verleden. In de aankomstfase zijn heden en verleden dus tegelijkertijd aanwezig en werken ze op elkaar in.

Er zijn mensen nodig die de moeite nemen om naar de verhalen van vluchtelingen te luisteren.

Voor een snelle aansluiting met de nieuwe samenleving zijn het leren van de taal en het volgen van een opleiding erg belangrijk. Daarnaast zijn zinvolle contacten met leden van die samenleving essentieel. Wanneer vluchtelingen geïsoleerd zijn in bijvoorbeeld grootschalige opvanglocaties met alleen lotgenoten met vergelijkbare problemen is er weinig ruimte tot zelfontplooiing. Dit heeft negatieve gevolgen voor het welzijn van

vluchtelingen (Ghorashi 2015; Ghorashi 2016; Ten Holder & De Boer 2012). Er zijn mensen nodig die de moeite nemen om naar de verhalen van vluchtelingen te luisteren. Kansen om taal in de praktijk te oefenen zijn hierbij essentieel.

Logeren bij gastgezinnen en kleinschalige opvang

Een aantal initiatieven binnen de Breakfast Club, speelt in op de behoeftes en wensen van vluchtelingen in deze fase. Een voorbeeld is **Takecarebnb**. Dit initiatief biedt logeeradressen aan statushouders om een versneld en versoepeld vertrek uit het asielzoekerscentrum te ondersteunen. Via Takecarebnb kunnen statushouders eerder verhuizen naar de gemeente waar zij uiteindelijk geplaatst zijn om vervolgens via het contact met het gastgezin gemakkelijker aansluiting vinden in de nieuwe samenleving. Uit eerder onderzoek is gebleken dat dit soort initiatieven helpen. Ze voorzien in voorwaarden voor participatie, zoals zeggenschap

over een eigen dagbesteding, (mentale) rust en een ondersteunende huiselijke omgeving waarin de vluchtelingen en nieuwkomers zich welkom voelen (De Gruijter & Van Rooijen 2019). Het logeren biedt hen mogelijkheden om sneller te werken aan een nieuw leven in de Nederlandse samenleving, waardoor minder kostbare tijd verloren gaat (De Gruijter & Van Rooijen 2019).

Een tweede initiatief dat met name inspeelt op de eerste fase is Hoost, opgezet door buurtbewoners in de Indische Buurt in samenwerking met woningcorporatie Ymere. Begin februari 2016 nodigde Hoost dertig vluchtelingen uit om te komen wonen in een voormalig kantoorpand aan de Mauritskade. Deze asielzoekers waren in contact gekomen met de wijkbewoners tijdens hun verblijf in de eerste opvang in Amsterdam. Hoewel zij later verplaatst werden naar verblijfslocaties in andere gemeentes, bleven de contacten tussen hen en wijkbewoners intact. Het initiatief kreeg veel aandacht. Diverse vrijwilligers boden zich aan voor taallessen of andere activiteiten. In de maanden na hun aankomst hielpen mensen die al langere tijd in de buurt woonden, vluchtelingen om zelfstandig hun huishouden te runnen. Vrijwel alle bewoners van Hoost – op één na – kregen uiteindelijk een verblijfsvergunning en een eigen woonplek in Amsterdam. Een aantal vond via het initiatief een stageplek of een tijdelijke baan, maar bovenal hebben ze aan Hoost vriendschappen en een breed sociaal netwerk overgehouden. De vluchtelingen hebben ervaren wat het betekent om in een wijk opgevangen te worden en samen met vrijwilligers duurzame relaties te bouwen die hen kunnen helpen bij verschillende stappen, praktisch én relationeel, in hun leven.

Nieuwsgierigheid en openheid van mensen die al langer in de buurt wonen, kan een cruciale rol spelen om vluchtelingen het gevoel te geven

Fase 1- Aankomst

- Meest praktische en prangende vragen oplossen (opvang, veiligheid, asielprocedure)
- Connectie tussen heden en verleden: behoefte om afstand te nemen van en tegelijkertijd verbinding te houden met het verleden, door de hoop dat een nieuwe start de pijn van het verlies kan verzachten
- Belang van snel contact met de nieuwe samenleving en snelle aansluiting tot die samenleving door het leren van de taal en het volgen van een opleiding
- Contact met instituties in een onbekend systeem kan soms verwarring en onzekerheid brengen. Hierdoor zijn menselijke contacten met mensen die op informele of vrijwillige basis betrokken ('iemand die er voor je is') belangrijk
- Ontwikkelen van relationele kennis helpt om een gevoel van veiligheid te krijgen.

dat er mensen voor hen zijn, juist in tijden waarin negatieve beeldvorming domineert in de samenleving (Ghorashi 2015). Eén van de onderzoekers binnen Learning Crossroads for Refugee Inclusion reflecteerde na afloop van de masterclass op zijn eigen aankomst in Amsterdam:

When I arrived in Havenstraat it was a shock for me, being in an old big empty prison where you have guards on the only main door. I still remember the feeling when I and my fellow Syrians were so confused on the first day and in a way asking L. [volunteer in one initiative which he met earlier] and others not to leave us here for our destiny. We knew nothing about what was going to happen. So basically, my connection with active Dutch like L. and briefly with R. provided me security. I needed it back then more than anything. This kind of connection was very important to have in a stage where you don't feel good in meeting people behind their desks.

Zijn ervaringen laten zien hoe actieve burgers vluchtelingen het gevoel kunnen geven dat er mensen klaar staan voor hen. Relaties die vanuit medemenselijkheid ontstaan en niet vanuit een formele, professionele verhouding (instituut-cliënt) kunnen een anker zijn op het moment dat alles open en onzeker is en je geconfronteerd wordt met verbijstering, verwarring of vervreemding.

Burgerinitiatieven in deze fase bieden vluchtelingen dus de kans om al vroeg hun kennis van Nederland te ontwikkelen, door diepgaand contact met mensen die al langer in Nederland wonen. Ze creëren ruimte om stil te staan bij vragen als: Wat is thuis? Wie bepaalt wat thuis is? En hoe kun je je verhouden met hoe de ander 'thuis zijn' ervaart en wat voor hem of haar normaal is? Deze vragen zijn niet alleen relevant voor vluchtelingen, maar ook voor de mensen die hen te hulp schieten.

Ook actieve burgers zoeken een weg in een nieuwe wereld

Veel burgerinitiatieven zijn opgezet door mensen die nieuw zijn in het veld van opvang, ondersteuning en het opzetten van ontmoetingsplekken. Ook zij moeten, zij het op een geheel andere manier dan vluchtelingen, hun weg zoeken in een nieuwe situatie en dit bevordert reflectie. Wanneer Takecarebnb bijvoorbeeld op zoek gaat naar gastgezinnen, stelt ze impliciet bepaalde vragen. Wat betekent het om je eigen huis open te stellen voor een vluchteling? Hoe creëer je een (tijdelijk) thuis en hoe doe je dit samen? Hoe verhoud je je tot elkaar en wat zijn de wederzijdse verwachtingen? Deze vragen zijn belangrijk. Ze laten zien dat mensen die zich in deze informele burgerinitiatieven inzetten, ook hun eigen positie bevragen en zoeken naar hoe je gezamenlijk vorm kunt geven aan het helpen van vluchtelingen. Soms moet je een stapje terug doen en de controle overlaten aan de ander. Dit proces kan zorgen voor onzekerheid en kwetsbaarheid.

Het bouwen van relaties vanuit kwetsbare posities (zowel van vluchtelingen als mensen binnen kleinschalige initiatieven) biedt juist ruimte om te experimenteren en te leren, of de relaties nu kortstondig of langdurig zijn. Het benaderen van de positie en identiteit van anderen als flexibel en continu onderhevig aan verandering, is binnen elke fase een belangrijke component.

Fase 2- Bouwen aan relaties: vluchtelingeninitiatieven als landingsplek

De tweede fase focust zich op het leggen van waardevolle contacten en het vinden van rust. De burgerinitiatieven helpen vluchtelingen om verbindingen te maken met de Nederlandse en Amsterdamse samenleving.

Bij aankomst ligt de prioriteit bij prangende zaken als huisvesting en taallessen. Niet alles is aan het einde van deze eerste fase al opgelost en blijft het nieuwe land nog een puzzel. Voor veel vluchtelingen kost het tijd om te beseffen in wat voor omgeving zij zijn beland (Van Liempt & Staring 2020). Een deelnemer aan de masterclass legde uit dat “statushouders snakken naar een normaal leven, een rustige omgeving, een connectie met de echte wereld”. In de tweede fase kunnen vluchtelingen de eerste stappen zetten om daadwerkelijk tot rust te komen. De aandacht verschuift naar wat ze moeten doen om zich te redden in

Nederland. Hoe kunnen ze hun familie helpen? Durven ze überhaupt aan een toekomst in Nederland te denken? In deze fase is het van groot belang om een deel van de oude en nieuwe contacten om te vormen in daadwerkelijk waardevolle relaties.

Waar eerst de functionele en formele contacten met organisaties als het COA en de Gemeente Amsterdam een veel prominentere rol spelen, vervagen deze in de tweede fase. Veel dagelijkse contacten leiden tot frustratie en onbegrip, vanwege (soms onbedoelde) discriminatie en de fixatie op de deel-identiteit als vluchteling. Tegelijkertijd groeit ook de pijn van de afstand tot familie en dierbaren die achtergelaten zijn. In de tweede fase worden daarom intieme, warme relaties belangrijker. Zoals een deelnemer tijdens de eerste masterclass-sessie zei: “Ik heb genoeg contacten, maar wat ik nodig heb, zijn relaties en vriendschappen.”

Daarnaast is het uitbreiden van netwerken in deze fase belangrijk, want die vormen de brug tot participatie en inclusie. Netwerken kunnen vluchtelingen helpen bij praktische vragen (bijvoorbeeld rondom werk of studie), maar ook veilige ruimtes creëren waarin vluchtelingen zich waardig kunnen voelen en waarin ze hun meervoudige identiteit (bijvoorbeeld als kunstenaar, kooktalent, buurtmoeder, activist) kunnen uiten, zodat ze meer zijn dan alleen een vluchteling. In de tweede fase speelt vooral deze ruimte voor emotionele binding een belangrijke rol speelt. Burgerinitiatieven

Fase 2- Bouwen aan relaties en landen

- Meer rust om op langere termijn te denken: hoe kan je het redden in Nederland? Kan je dromen over een toekomst?
- Functioneel contact met formele organisaties vervaagt enigszins
- Belang van vriendschappen. Naast functionele connecties wordt het belangrijker om betekenisvolle contacten om te zetten in waardevolle relaties
- Online en offline gemeenschappen bieden een ruimte om op zoek te gaan naar je eigen plek
- Binnen ‘vertraagde ruimtes’ wordt het mogelijk om meer te zijn dan ‘een vluchteling’

kunnen hierbij aansluiten door als een sociaal vangnet fungeren.

Zinvolle relaties binnen online en offline gemeenschappen

Een voorbeeld van een initiatief binnen de Breakfast Club, met een accent op het vinden van je plek in de Nederlandse samenleving is de **WelcomeApp**. Dit online platform naar Zweeds voorbeeld beoogt een online community te creëren waarbij mensen elkaar vragen kunnen stellen of ontmoeten. Vluchtelingen kunnen hierdoor gebruik maken van de netwerken van anderen en hun eigen netwerken uitbreiden.

Een ander voorbeeld is de **Refugee Company**. Dit initiatief biedt leer-werktrajecten aan van een half jaar in het zelf opgezette restaurant of textielatelier. Vluchtelingen kunnen hier twee dagen per week als vrijwilliger. Inmiddels is het initiatief uitgegroeid tot een zelfstandig bedrijf dat zo'n honderd mensen per jaar helpt bij het vinden van een betaalde baan, stageplek of opleiding. Zoals we eerder aangaven leggen de meeste initiatieven een accent op een bepaalde fase, maar zien zichzelf ook verbonden aan de andere fases. De Refugee Company is een mooi voorbeeld van een organisatie die in alle drie de fases tewerk gaat. Zo past bijvoorbeeld het pre-start programma die zij organiseren op het azc in Amsterdam beter bij de eerste fase en is het accent op professionele ontwikkeling verbonden met de derde fase.

Er zijn ook initiatieven die ontmoetingsplekken creëren voor vluchtelingen en nieuwkomers die al langere tijd in de buurt wonen. Zo organiseert Boost Amsterdam onder meer een dagelijks taalcafé, verschillende taalcursussen en sportieve activiteiten en naai- en fietscursussen. Deze activiteiten worden door buurtbewoners met en zonder vluchtachtergrond georganiseerd. Zo krijgen vluchtelingen de mogelijkheid om zelf de verschillende activiteiten naar hun eigen belevingswereld vorm te geven. Verder organiseert **Boost Amsterdam** ook een zorgcafé waarbij mensen met een medische achtergrond een luisterend oor bieden en praktische tips geven hoe vluchtelingen bijvoorbeeld om kunnen gaan met stress, en een infocafé waarbij organisaties komen om te vertellen over uiteenlopende thema's als arbeidsrecht, werken in de zorg of wonen en huren.

De kunst is om te balanceren tussen wat vluchtelingen nodig hebben vanuit hun specifieke noden en vragen en hun behoefte aan connecties als mens die meer is dan enkel een vluchteling.

Op een vergelijkbare manier zet **In My Backyard (IMBY)** zich in om nieuwkomers en mensen die al langer in Amsterdam wonen op een laagdrempelige manier met elkaar in contact te brengen. Een van de activiteiten is een maandelijkse talkshow over uiteenlopende thema's, bijvoorbeeld vriendschappen of familiebanden. Deze talkshow biedt bovenal een ruimte voor uitwisseling van persoonlijke verhalen; de gesprekken gaan niet over vragen als 'naar welke taalschool ga jij?' of 'waar kom je vandaan?', maar over vragen als 'hoe vaak bel je je moeder?' en 'waar heb je

het dan met haar over?'. Een deelnemer aan de masterclass legde uit dat zij zag hoe de verhoudingen tussen mensen daardoor veranderden:

Ik merk dat mensen dan heel anders uit hun ogen gaan kijken. Ze gaan anders staan, ze gaan anders zitten. En dat is ook nodig om de Nederlanders, die ook vaak in een soort helpersmodus zitten, op een heel andere manier te laten kijken. En opeens zegt er dan een nieuwkomer 'waarom zie jij je moeder eigenlijk maar drie keer per jaar? Dat vind ik heel raar'. En dan ontstaat er een heel gelijkwaardig gesprek.

Dit soort activiteiten creëren ruimte voor de individuele verhalen van vluchtelingen, waardoor veel bredere aspecten van hun identiteit zichtbaar worden dan louter vluchteling-zijn. De kunst is om te balanceren tussen wat vluchtelingen nodig hebben vanuit hun specifieke behoeftes en vragen en hun behoefte aan connecties als mens die meer is dan enkel een vluchteling.

Vertraagde ruimtes

Een belangrijk element dat in elke fase terugkomt, maar in de tweede fase extra nadruk krijgt, is het belang van vertraging. De mogelijkheid van rust en pauze is cruciaal om als mens te kunnen landen in een nieuwe samenleving (zie De Gruijter & Van Rooijen 2019; Van Liempt & Staring 2020). Ook voor het ontstaan van intiemere en warmere relaties zijn 'vertraagde tussenruimtes' van groot belang. Dit zijn ruimtes en situaties waar het mogelijk wordt om te reflecteren op elkaars positie; om, net als in een dans, telkens een stap terug te zetten en de ander ruimte te bieden en gezamenlijk te kijken welke dansstappen er gezet kunnen worden.

In de vertraagde ruimtes die het informele veld vormt, krijgen vluchtelingen het vertrouwen om zelf het heft in handen te nemen en vorm te geven aan wat zij belangrijk vinden bij hun landing in de Nederlandse samenleving. Door hen de ruimte te geven zelf projecten op te zetten, vergroot hun gevoel van belonging – het gevoel daadwerkelijk onderdeel te zijn van de samenleving, de stad of een bepaalde buurt, en je hier thuis te voelen.

Fase 3- Bouwen van een toekomst in een nieuwe samenleving

De tweede fase loopt geleidelijk over in een derde fase, waarbij de focus verschuift van het landen in de samenleving naar het bouwen van een toekomst in Nederland en stap voor stap onderdeel worden van deze nieuwe samenleving. Dit kan alleen als vluchtelingen ook echt op hun niveau aan het werk kunnen.

Dat vraagt om een combinatie van formele en informele connecties. De begeleiding die vluchtelingen vanuit het formele systeem krijgen, is veelal gericht op het verwerven van competenties en het wegwerken van 'achterstanden' (zoals taalachterstand) om zo

meer kansen op de arbeidsmarkt te hebben. Door deze sterke focus op ontbrekende competenties, geworteld in een jarenlang achterstandsbeleid, blijven talenten van vluchtelingen vaak onzichtbaar. Ook ngo's blijken soms te veel gefocust op het compenseren van tekortkomingen; iets wat niet altijd mogelijk is (Ghorashi et al. 2015). De informele en kleinschalige initiatieven die bij de derde fase horen, zijn vooral gericht op activiteiten die talenten van vluchtelingen zichtbaar maken en waarmee ze hun vaardigheden en netwerken kunnen uitbreiden, met als doel om uiteindelijk een eigen plek te vinden op de Nederlandse arbeidsmarkt.

Individu en systeem verbinden

New Bees is een voorbeeld van een initiatief met een accent op de derde fase. Deze organisatie focust op hoe nieuwkomers hun specifieke talenten in kunnen zetten op de juiste plek. Door middel van traineeships helpt New Bees ervaringsplaatsen voor nieuwkomers te creëren bij lokale organisaties en ondernemingen. Zij bieden hierbij persoonlijke begeleiding voor zowel de trainee als de werkgever. Een ander initiatief die op een vergelijkbare manier de nadruk legt op de derde fase is de **Refugee Talent Hub**. De Hub organiseert 'meet&greet's' tussen nieuwkomers en werkgevers. Het gaat hierbij niet zozeer om formele sollicitaties, maar juist om 'gewone' gesprekken tussen werkgevers en potentiële werknemers. Wanneer nieuwkomers hierdoor een baan of stage krijgen, begeleidt RTH zowel nieuwkomers als werkgevers. Mentoren

van Refugee Talent Hub helpen organisaties reflecteren over hoe zij ruimte kunnen maken voor de nieuwe werknemers door zelf als organisatie ook een beetje te veranderen. Zij helpen werkgevers daarbij naar minder zichtbare talenten van vluchtelingen te kijken en uit te zoeken wat zij nodig hebben om deze verder te ontplooiën. Daarnaast helpen zij de nieuwkomers om gemakkelijker hun weg op de werkvloer te vinden.

Een ander voorbeeld is **The Present**, een organisatie die ondernemers in Nederland informeert over de 'vluchtelingencrisis', hun introduceert bij verschillende maatschappelijke initiatieven en hun ondersteunt om zelf een rol te gaan spelen binnen de inclusie van vluchtelingen in Nederland. De organisatie matcht ondernemers aan een passend initiatief op basis van hun expertise, netwerk of financiële en materiële middelen. Refugee Talent Hub en The Present zijn mooie voorbeelden van initiatieven die mogelijkheden voor inclusie niet uitsluitend bij vluchtelingen zelf leggen, maar ook bij veranderingen in het systeem. De kracht van dit soort initiatieven is dat ze door hun informele contacten met vluchtelingen inzicht hebben in (verborgen) competenties en talenten en die onder de aandacht brengen van formele instanties die op zoek zijn naar vluchtelingen met diverse expertises. De verbindende rol van deze burgerinitiatieven is anders dan die van mainstream bemiddelaars die vaak niet voorbij het label vluchteling heen weten te kijken.

Fase 3. Bouwen aan een toekomst in een nieuwe samenleving

- Aansluiting vinden bij de bredere samenleving
- Een baan of studie op niveau beginnen
- Uitbreiden van (professionele) netwerken
- Ontwikkelen van (professionele) vaardigheden, maar ook zichtbaar worden van verborgen talenten
- Initiatieven: verruimen en scherpestellen van de eigen lens en blikveld; wederkerigheid staat centraal
- Beïnvloeden van het systeem, zodat meer inclusieve structuren ontstaan

Om daadwerkelijk deze onderscheidende verbindende rol te kunnen spelen moeten initiatieven ook investeren in het verruimen en scherp stellen van hun eigen lens en blikveld, om oog te krijgen voor de vaak verborgen talenten en expertise van vluchtelingen. De volgende stap is dat ze ook investeren in het verruimen van de bril waarmee instituties en organisaties naar vluchtelingen kijken. Dat betekent samen met organisaties werken aan een structuur die inclusief genoeg is voor medewerkers die niet bij de (vaak onbewuste of impliciete) heersende norm passen. Doordat burgerinitiatieven, dankzij hun flexibiliteit en informaliteit, zelf proeftuinen zijn voor ontstaan van meer inclusieve manieren van werken (met vallen en opstaan), kunnen zij ook reflectie stimuleren bij meer formele instituties. Naast Reugee Talent Hub en The Present is ook **OpenEmbassy** een mooi voorbeeld hiervan. Dit initiatief richt zich onder meer op de vraag hoe sociale verbondenheid in de samenleving structureel vorm kan krijgen: welke middelen zijn er nodig om (een deel van) het systeem te veranderen en zo vluchtelingen meer ruimte te bieden in de Nederlandse samenleving?

De derde fase veronderstelt dus wederkerigheid: volwaardige inclusie vraagt niet alleen iets van vluchtelingen en nieuwkomers zelf, maar ook van de verschillende instituties in het formele veld. Kleinschalige en informele initiatieven kunnen in deze derde fase beide groepen en processen ondersteunen. Deze wederkerigheid is kenmerkend voor de derde fase. Deze laatste fase maakt duidelijk dat informele kennis onontbeerlijk is om formele stappen betekenisvol en duurzaam te laten zijn. Dit betekent vervolgens dat de complexiteit van inclusie onderkend wordt en dat een volwaardige inclusie niet alleen vraagt om een focus op (hulp aan) vluchtelingen, maar ook op (systeem)-veranderingen binnen organisaties en instituties.

Continuïteit, kleinschaligheid en complementaire waarde

Wanneer we vanuit de verschillende fases uitzoomen naar het geheel, zien we een puzzel waarin elk initiatief zijn eigen stukje(s) legt om zo een collectief verhaal te vormen. Binnen dit collectieve verhaal is continuïteit belangrijk. Tijdens de masterclass konden de meeste initiatieven hun activiteiten verbinden aan elke fase, hoewel het accent wel vaak in een (of soms twee) fase lag. Een sterk netwerk als de Breakfast Club is cruciaal om deze samenhang te versterken.

Kleinschalig en relationeel

De initiatieven binnen de Breakfast Club kenmerken zich (althans in hun oorsprong) door een kleinschalige manier van werken. Ze zijn opgezet door mensen die zich zorgen maakten om het lot van anderen en iets wilden doen voor hen. Ze zagen bovendien het belang van persoonlijke verbindingen tussen nieuwkomers en inwoners van de stad. Die relationele dimensie, de persoonlijke relaties tussen mensen die binnen deze burgerinitiatieven ontstaan, zijn cruciaal voor wat zij willen bereiken. Hun kleinschalige en persoonlijke aanpak heeft een eigen dynamiek, die niet noodzakelijk gericht is op dezelfde doelen als die van gevestigde organisaties in het formele, institutionele veld.

De kleinschaligheid bevordert individuele contacten waarbinnen vluchtelingen in al hun veelzijdigheid en talenten echt gezien worden en geen 'nummer' zijn of gelden als 'zielig', 'hulpeloos' of zelfs 'gevaarlijk'. De burgerinitiatieven kunnen een tegengewicht bieden aan de eenzijdige beeldvorming in de media en de politiek. Het belang daarvan is immens: in het proces van inclusie is vermenschelijking van de vluchteling essentieel. Juist in informele netwerken kunnen mensen verhalen delen over een gezamenlijke achtergrond als kunstenaar, sportliefhebber of ouderschap en zo loskomen van de fixatie op het anders-zijn van de ander. Hierdoor kunnen onverwachte verbindingen ontstaan die grenzen van etniciteit, klasse, religie en gender doen vervagen of tenminste naar de achtergrond verschuiven en die medemenselijkheid juist centraal stellen (Ghorashi 2016).

Enkele initiatieven zijn inmiddels minder kleinschalig dan toen zij ontstonden. Wel blijven betrokkenen zich bewust van de waarde van hun oorspronkelijke kleinschalige aanpak en proberen zij de kracht hiervan te bewaren en in te zetten voor omvangrijkere, maar nog steeds flexibele acties. In ons project zien we veel initiatieven die in beweging zijn en steeds veranderen. De dynamiek blijft dus gehandhaafd: ondanks hun groei proberen ze telkens mee te bewegen met de noden van vluchtelingen waar zij voor of mee werken. Zoals een deelnemer aan de co-creatiesessies het verwoordde: Zij proberen 'de weg die mensen volgen te volgen'.

Belang van visie op de complementaire waarde van initiatieven

In verschillende steden, waaronder Amsterdam, gaan initiatieven in gesprek met de gemeente om stadsbrede, gezamenlijke aanpakken te ontwikkelen. Daarom is het belangrijk om te reflecteren op de eigen bijdrage en doelen van burgerinitiatieven, die hen onderscheiden van formele organisaties en instituties. Ze kunnen en hoeven

de taken van het formele veld niet over te nemen, sterker, ze hebben juist een eigen, complementaire waarde. De focus op de onderscheidende aspecten van initiatieven, die wij in dit rapport presenteren, laat juist zien waarom zowel het formele veld als het informele veld gezamenlijk nodig zijn, en vanuit hun eigen, complementaire krachten bekeken moeten worden.

Dat informele initiatieven en formele organisaties verschillende waarden hebben die elkaar aanvullen betekent niet dat zij in twee geïsoleerde werelden opereren. Vaak zijn burgerinitiatieven in samenspel met het institutionele veld tot stand gekomen. Soms is er sprake van een expliciete uitnodiging van de lokale overheid aan burgers, soms springen burgers in de gaten die instituties (ongewild) laten vallen (zie Larruina, Boersma & Ponzoni 2019). Vaak zijn kleinschalige initiatieven voor hun voortbestaan ook afhankelijk van de ruimte en (financiële) steun die overheden hun bieden. Dit betekent dat ze hun activiteiten grotendeels moeten afstemmen op de wensen en vereisten van overheden en andere geldverstrekkers (zoals fondsen). Er zijn dus over en weer vertaalslagen nodig tussen informele en formele initiatieven.

Vanuit het institutionele veld is er vraag naar de expertise van mensen uit het informele veld, bijvoorbeeld bij het opzetten van adviescommissies en klankbordgroepen met vluchtelingen en mensen die hen informeel helpen. Sommige burgerinitiatieven richten zich actief op de inzet van deze expertise om de impact vanuit het informele veld te vergroten. De manier waarop OpenEmbassy zich inzet voor systeemverandering binnen organisaties door learning communities op te zetten is een voorbeeld van bruggen slaan tussen het informele en institutionele veld.

Inclusie als wordingsproces en het begrip ‘alteriteit’

In het bewerkstelligen van inclusie lopen burgerinitiatieven tegen allerlei uitdagingen aan (zie kader 1 en 2 voor een greep uit deze uitdagingen, die wij elders uitgebreider beschrijven). Belangrijk om hier te benadrukken is dat inclusie geen einddoel is, maar een dynamisch proces van constant worden en weer anders worden. Dit wordingsproces is een voortdurende zoektocht naar de juiste manieren om het 'goede' te doen, samen met anderen.

Om deze zoektocht te duiden gebruiken we, in navolging van Janssens en Steyaert (2001) het begrip 'alteriteit' van de filosoof Emmanuel Levinas: het anders-zijn van de ander. Wanneer iemand de ander benadert, bijvoorbeeld om hulp of ondersteuning te bieden, vertrekt hij of zij vanuit de eigen positie, de positie van het 'ik'. Het eigen perspectief en de eigen bedoelingen zijn leidend. De ander benaderen vanuit alteriteit betekent deze centrale positie van het ik proberen te verlaten door de ander vanuit diens perspectief te benaderen. Een voorbeeld: burgers kennen een nieuwkomer vanzelfsprekend de positie van de 'vreemdeling' toe, iemand die kennis en ondersteuning nodig heeft om te ontdekken hoe de samenleving werkt. Maar zij kunnen de ander ook benaderen vanuit alteriteit en zelf 'vluchteling worden' oftewel hun leidende positie loslaten en zich proberen voor te stellen wat het betekent in de schoenen van een vluchteling te staan.

Werken vanuit alteriteit vereist een voortdurend verschuiven tussen verschillende posities, bijvoorbeeld de rollen als begeleider of als vluchteling (zie kader 1). Begeleid worden en van lokale bewoners leren 'hoe het werkt' is een belangrijke behoefte van vluchtelingen, vooral in het begin. Maar wanneer de hiërarchische relatie tussen de helper en de ontvanger stolt, wordt gelijkwaardige co-creatie onmogelijk. Pas door deze hiërarchische relatie te doorbreken kunnen verborgen talenten en bronnen van creativiteit bij ontvanger (vluchtelingen) zichtbaar worden.

Tijdens de masterclass dachten de deelnemers na over hoe het begrip alteriteit hun kon helpen hun initiatieven inclusiever te maken voor vluchtelingen en nieuwkomers. Veel deelnemers herkenden zich in de metafoer van alteriteit als een dans, waarbij de partners voortdurend aanvoelen welke stap ze moeten zetten, ze continue luisteren naar de maat van de muziek en waar iemand leidt en de ander volgt zonder dat deze posities bij voorbaat vaststaan.

Inclusie zien als een wordingsproces betekent jezelf niet vastpinnen op specifieke rollen en posities, maar steeds op zoek gaan naar manieren om de eigen rol in relatie tot de ander vorm te geven. Wanneer heeft de ander mijn hulp nodig? Wanneer moeten we de rollen anders invullen of juist omdraaien? Tijdens de masterclass beschreef een deelnemer hoe zij het dynamische karakter van inclusie als wordingsproces ervaart:

Kader 1- Alteriteit als constante uitdaging

Ondanks de wil om een zo gelijkwaardig mogelijk initiatief te creëren, kunnen er toch machtsverschillen tussen lokale bewoner en vluchteling ontstaan. Zo bestaat het risico dat burgers de betekenis van inclusiviteit te snel invullen. Succesvolle inclusie kan dan alleen plaatsvinden wanneer deze past binnen de verwachtingspatronen. Maar een te grote focus op een gelijkwaardige relatie kan er ook voor zorgen dat vluchtelingen niet de hulp ontvangen die zij nodig hebben.

Deelnemers aan de masterclass zeiden dat zij vluchtelingen niet als 'kleine kinderen' bij de hand willen nemen en hun op paternalistische wijze wegwijs maken in de samenleving. Dit zou immers ongelijke machtsposities impliceren en gelijkwaardige relaties ondermijnen. Maar als vluchtelingen juist expliciet om concrete hulp en begeleiding vragen, is gelijkwaardigheid misschien niet realistisch. Miskent het idee van gelijkwaardigheid niet juist de verschillende privileges van lokale bewoners en de obstakels waar vluchtelingen tegenaan lopen?

Voor verschillende initiatieven vormt werken vanuit het idee van alteriteit een specifieke uitdaging: hoe creëer je een gelijkwaardige, inclusieve omgeving waarbij lokale bewoner en vluchteling naast elkaar staan? Werken vanuit alteriteit is niet vanzelfsprekend. Het procesmatige karakter vereist dat mensen continu reflecteren op de verschillende posities binnen het informele veld. Hoe blijf je als initiatief vluchtelingen benaderen vanuit hun eigen positie? Hoe blijf je sensitief voor uitsluiting, juist als je goede bedoelingen hebt? Hoe ga je om met verschillende machtsrelaties en met dynamieken die je continue in een ongelijke machtsverhouding proberen te duwen? En hoe ga je om met situaties die juist vragen om een bepaalde hiërarchie? Hoe zorg je ervoor dat de hiërarchische structuur tussen helper en hulpbehoevende niet doorslaat in een structuur die niet meer te doorbreken is?

Dat is dus die dans, maar ook 'Wie ben ik?' [...] dat herken ik heel erg in mijn eigen leven, als moeder, als partner, als elke identiteit die ik op elk moment in mijn leven moet aannemen, maar ook als iemand die arbeidscoaches moet begeleiden om met nieuwkomers aan het werk te gaan. En ook met die nieuwkomers, om te herkennen dat zij een proces van worden zijn. Ze zijn niet, ze kunnen niet zijn wie ze waren in hun land van herkomst. Ook al beseffen ze dat wel of niet, ze zijn iets anders aan het worden. En als wij als begeleiders dat worden niet toestaan en hen weer in andere hokjes willen stoppen of iets van hen willen maken, dat gaat ook niet werken. Dus wij moeten in het worden onszelf herkennen, maar ook hun laten worden wie zij willen zijn. Maar dat is ook dynamisch. Ook los kunnen laten en zeggen 'Okay, ik heb je kunnen begeleiden tot hier en je gaat iets anders worden daarna'. Dus dat is ook iets waar wij als coaches mee worstelen, dat we gewoon mensen naar een plek willen begeleiden waarvan wij denken dat dat een goede plek is.

Haar verhaal laat zien hoe het toestaan van verandering, in de identiteit en het perspectief van haarzelf en van de ander, centraal staat in haar werk.

Alteriteit versus responsiviteit

Om de potentiële bijdrage van burgerinitiatieven aan inclusie scherp te stellen, zetten we het begrip alteriteit tegenover dat van responsiviteit, een cruciale competentie in het institutionele veld¹. Janny Bakker (2019, p. 34) omschrijft responsiviteit als: "Het vermogen van professionals om in te schatten wat

² Dit conceptuele onderscheid helpt om de specifieke waarde van initiatieven scherper neer te zetten, maar betekent niet dat er in de praktijk geen overlap of continuïteit is tussen de aanpakken van verschillende organisaties.

werkelijk voor de ander van betekenis is". Zij gebruikt dit begrip om het belang te benadrukken dat sociale professionals aansluiten bij het perspectief en de behoeften van cliënten. Responsiviteit gaat verder dan vraagsturing, omdat het niet simpelweg een dynamiek aanduidt van 'u vraagt, wij draaien'. Het legt juist de nadruk op de relatie tussen 'vrager' (cliënt) en betrokken professional die samen de beste oplossing zoeken. Wat iemand werkelijk nodig heeft, bepaalt niet enkel de professional noch alleen de cliënt, maar ze construeren het in gesprek met elkaar.

Responsiviteit is een prachtig begrip om na te denken over hoe het professionele veld beter aan kan sluiten op de leefwereld van vluchtelingen. De competentie van responsiviteit past goed bij dit veld, omdat de aanpak van instituties en sociale professionals altijd doelgericht is: gericht op het oplossen van een probleem. Dit is een belangrijk verschil met informele burgerinitiatieven. Hoewel deze vaak ontstaan in een context van maatschappelijke noodzaak en urgentie, kunnen burgers ervoor kiezen om radicaler open te staan voor het wordingsproces. Een proces zonder vaststaand eindpunt en dat ruimte laat voor verrassingen en voor de meervoudigheid van alles om ons heen. Terwijl binnen instituties en professionele voorzieningen responsiviteit staat voor inclusief werken, bieden burgerinitiatieven ruimte om aan inclusie te werken vanuit alteriteit, door een stap opzij te zetten en de positie van de ander centraal te stellen.

Je "in de ander verdiepen" (responsiviteit, vanuit het ik) is iets anders dan "je in de positie van de ander verplaatsen" (alteriteit, vanuit de ander).

Voor beide zijn inlevingsvermogen en empathie van belang. Bij responsiviteit gaat het erom dat professionals vanuit hun expertise zich kunnen verdiepen in de leefwereld van een ander. Maar 'je in de ander verdiepen' kan alleen door te vertrekken vanuit de positie van het ik, want als professional kun je je professionele rol niet verlaten en blijven de kaders van waaruit je werkt altijd bepalend. Je kan wel vanuit je professie beter leren luisteren naar de ander. Vanuit alteriteit is juist de beweging tussen de posities van het ik en de ander belangrijk: je probeert de ander vanuit de positie van de ander te benaderen door je in die ander te verplaatsen en door mee te reizen vanuit de positie van de vluchteling. Dat betekent dat het ik soms een stapje terug doet en de controle overlaat aan de ander. Dit proces kan zorgen voor onzekerheid, kwetsbaarheid en chaos. De uitdaging is om deze verschillende gevoelens en ervaringen een plek te geven en te accepteren.

Vanuit de openheid van de informele burgerinitiatieven kan een radicalere, experimentele verkenning plaatsvinden van meervoudige identiteiten en rollen; een verkenning die nodig is om te bouwen aan een inclusieve gemeenschap waarin mensen de tijd nemen om de meervoudige identiteiten

van de ander toe te laten en naar veelzijdige verhalen te luisteren. Juist om deze reden zijn de warme vriendschappen, mogelijk gemaakt door het informele veld, zo belangrijk. onderscheidende

Procesgericht versus doelgericht

Op basis van het bovenstaande kunnen we stellen dat burgerinitiatieven, in potentie, een essentiële bijdrage aan inclusie kunnen leveren, niet zozeer vanuit doelgerichtheid, maar juist vanuit een procesgerichtheid. De kwaliteit van relationele processen van samenzijn en samen vormgeven, zo essentieel voor het welzijn van vluchtelingen in alle fases, moeten we

koesteren als iets dat anders is dan en vooral een toegevoegde waarde heeft voor de aanpak en het streven van professionele organisaties en institutionele begeleidingsprogramma's. Daarom dienen diverse formele organisaties en overheden - die met burgerinitiatieven samenwerken of hen steunen - kritisch te reflecteren op de eisen die zij stellen in ruil voor hun steun. Het succes van burgerinitiatieven meten ze nog vaak met hun eigen maatstaven.

Zoeken naar verbindingen tussen werelden die vaak ver van elkaar staan, betekent aandacht geven aan en investeren in de ruimte daartussen, de 'tussenruimte'. Dit is een ruimte die mensen uit diverse werelden bij elkaar brengt en zonder meningen en overtuigingen is, maar leeg genoeg voor belevingen en verhalen. Het is een ruimte die verrassingen toelaat en daarom onverwachte verbindingen mogelijk maakt. Doelgerichtheid en de vraag naar meetbare resultaten van subsidieverstrekkers en gemeenten staan haaks op het potentieel van burgerinitiatieven om tussenruimtes te vormen (zie kader 2). Duurzame tussenruimtes vergen de kunst van het loslaten (Ghorashi 2013), zodat vertrouwen en innovatie kunnen ontstaan, twee cruciale voorwaarden voor nieuwe bewegingen en verbindingen. Werken vanuit alteriteit vormt dus een belangrijke, potentiële kracht vanuit het alternatieve verhaal van burgerinitiatieven voor de inclusie van vluchtelingen in de Nederlandse samenleving.

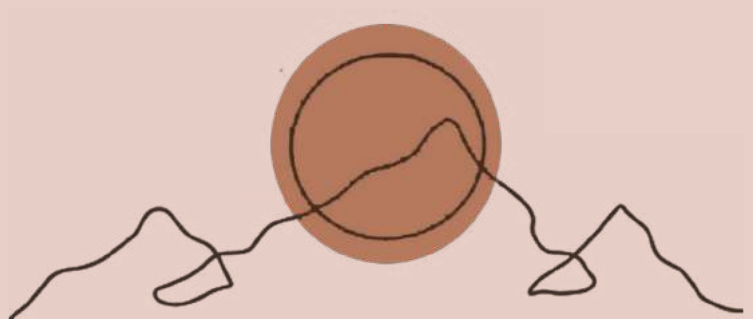
Dit betekent niet dat initiatieven geen specifieke doelstellingen kunnen nastreven of niet ook soms meer doelgericht kunnen werken. Er is in de praktijk altijd sprake van nuance en continuïteit tussen de conceptuele polen die wij hier schetsen. Maar een focus op het belang van tussenruimtes en de onderscheidende aard van procesgericht werken is cruciaal om de complementaire waarde van deze initiatieven ten opzichte van het formele veld scherp te stellen. En om deze daadwerkelijk op waarde te kunnen schatten.

Kader 2- Werken in een weerbarstig systeem

Het werken vanuit alteriteit kan voor burgerinitiatieven een behoorlijk uitdaging zijn, omdat ze voor de financiering van hun werk voor vluchtelingen vaak afhankelijk zijn van formele instanties. Ze bevinden zich in een spanningsveld tussen een menselijke, veelzijdig benadering van vluchtelingen en de formele context met zijn eenzijdige fixatie op vluchteling als iemand die op achterstand staat en hulp heeft.

Hoe ga je te werk in een systeem waarin doelgericht overheerst, inclusie 'meetbaar' moet zijn, je binnen bepaalde beleidskaders moet denken (onder meer voor financiering) en er ook verwachtingspatronen zijn over 'vluchteling', 'overheid' en 'actieve burger'? Hoe kun je binnen zo'n systeem ruimte creëren voor openheid en kleinschaligheid? Het is dan ook de vraag hoe het werk van burgerinitiatieven toch niet binnen bepaalde beleidskaders wordt geforceerd en welke mogelijkheden er zijn om deze kaders op te rekken, zodat ze alsnog passend worden.

Conclusie

In dit rapport hebben we het collectieve verhaal opgetekend van de Breakfast Club, een dynamisch netwerk van kleinschalige vluchtelingeninitiatieven in Amsterdam die ieder voor zich en samen de samenleving toegankelijker willen maken voor vluchtelingen. Naar aanleiding van de tweedelige masterclass van de Refugee Academy (ISR, VU Amsterdam) hebben wij de verschillende ervaringen en benaderingen van de initiatieven als puzzelstukjes bij elkaar gebracht, om zo inzicht te krijgen in het gemeenschappelijke verhaal.

We benoemden in dit collectieve verhaal twee prominente eigenschappen van de inzet van initiatieven. Allereerst is er een tijdsdimensie: hun inzet beweegt als het ware door verschillende fases in het leven dat vluchtelingen in hun nieuwe land opbouwen. Door ruimte te bieden voor warme en bovenal menselijke relaties creëren burgerinitiatieven een fluide perspectief waarbij verleden, heden en toekomst van vluchtelingen verbonden worden. Daarnaast is er een relationele dimensie. De burgerinitiatieven bieden mogelijkheden voor experimentele ruimtes waarbinnen verschillende typen relaties en rollen kunnen ontstaan en waar plaats is voor onverwachte verbindingen en meerstemmigheid.

De verschillende fases die we beschrijven – aankomst, landing en worteling - liggen volgens veel initiatieven in elkaars verlengde. Zo ontstaat er vanuit het informele veld continuïteit binnen de inclusie van vluchtelingen in de samenleving. Dankzij een kleinschalige aanpak bieden burgerinitiatieven ruimte voor relationaliteit: de persoonlijke relaties zijn cruciaal voor wat zij willen bereiken. Continuïteit en relationaliteit maken het bovendien mogelijk om recht te doen aan de complexiteit en gelaagdheid – het multidimensionele – van vluchtelingenperspectieven.

Het benaderen van inclusie vanuit het idee van alteriteit veronderstelt een procesmatige aanpak, waarbij continu oog is voor de verschillende posities en rollen van de verschillende spelers in het informele veld.

We hebben het begrip alteriteit gebruikt voor de unieke bijdrage die burgerinitiatieven kunnen leveren aan de inclusie van vluchtelingen en nieuwkomers in Nederland. Het gaat hierbij om een procesmatige aanpak waarbij continu oog is voor de verschillende posities en rollen van de verschillende spelers in het informele veld en waarin mensen vanzelfsprekendheden doorlopend dienen te bevragen. Burgerinitiatieven zijn daarom belangrijke experimentele ruimtes waarin mensen samen kunnen werken aan de 'dans' van inclusie en aan nieuwe richtingen voor de ontplooiing van individuele vluchtelingen en gemeenschappelijke programma's of projecten.

De werkelijkheid blijkt echter weerbarstig: de doelgerichtheid van het formele veld bemoeilijkt het werken vanuit alteriteit. Veel burgerinitiatieven zijn voor de financiering van hun activiteiten afhankelijk van instanties. Daarom is het van groot belang dat het formele veld de onderscheidende en specifieke waarde van de burgerinitiatieven onderkent. Hun maatschappelijke bijdrage is geen concurrentie voor of vervanging van de bijdragen van geïnstitutionaliseerde voorzieningen, maar bezit juist een complementaire waarde ten opzichte van het formele veld. In het

evalueren van de bijdrage van burgerinitiatieven zouden we dus uit moeten gaan van relationele autonomie, waarbij de intrinsieke waarde van ieder speler in het veld wordt erkend, maar er ook aandacht is voor de betekenis van de spelers ten opzichte van elkaar en de synergie tussen hen in relatie tot een breder vraagstuk.

Wij hopen met dit rapport bij te dragen aan een visie op wat burgerinitiatieven kunnen bijdragen aan inclusieve sociale structuren die volwaardige participatie voor vluchtelingen mogelijk maken; een visie die actoren als fondsen en overheden ondersteunt in het op waarde schatten van deze bijdrage.

De **Refugee Academy** is onderdeel van het Institute for Societal Resilience van de Vrije Universiteit Amsterdam. Het doel van de Refugee Academy is het verbinden van bestaande academische, professionele en lokale kennis over de inclusie van vluchtelingen in de Nederlandse samenleving, en het vergroten van de leer- en reflectieve capaciteiten van alle betrokken partijen. Dit doen wij door thematische bijeenkomsten te organiseren voor professionals, ervaringsdeskundigen en wetenschappers en door het ontwikkelen van verschillende onderzoekslijnen in co-creatie met maatschappelijke partners. Samen formuleren we werkbare condities die inclusie in de praktijk mogelijk maken.

Elena Ponzoni is universitair docent en onderzoeker bij de afdeling Sociologie van de Faculteit der Sociale Wetenschappen aan de Vrije Universiteit Amsterdam (VU). In haar werk verbindt zij verschillende disciplinaire tradities (filosofie, antropologie, sociologie, gender studies) in de reflectie op machtsstructuren en (onbedoelde) patronen van uitsluiting en ongelijkheid, die in zowel wetenschap als samenleving het ontstaan van inclusieve structuren in de weg staan. Om deze patronen zichtbaar te maken, investeert zij in participatieve vormen van kennisproductie, in co-creatie met verschillende maatschappelijke actoren. Zij is onderzoeker binnen het project **Engaged Scholarship and Narratives of Change** en is medeoprichter van de expertise lab **Refugee Academy** bij het Institute for Societal Resilience aan de VU.

Kay Mars is werkzaam als junior onderzoeker projectcoördinator bij de afdeling Sociologie van de Faculteit der Sociale Wetenschappen aan de Vrije Universiteit Amsterdam (VU). In zijn werk brengt hij verschillende disciplinaire tradities (antropologie, ontwikkelingssociologie, sociale geografie, queer studies) samen in uiteenlopende projecten rondom diversiteit en inclusie. Met specialisaties in multicultureel burgerschap en stedelijke geografieën is hij betrokken als onderzoeker bij het project **Learning Crossroads for Refugee Inclusion** en het project **Naar een inclusieve werkomgeving! Met (levens)verhalen bias doorbreken**. Daarnaast is hij projectcoördinator bij de expertise lab **Refugee Academy** en bij het onderzoeksproject **Engaged Scholarship and Narratives of Change**.

Halleh Ghorashi is sinds 2012 hoogleraar Diversiteit en Integratie bij de afdeling Sociologie van de Faculteit der Sociale Wetenschappen aan de Vrije Universiteit Amsterdam (VU). Ze is tevens Kroonlid van de SER en lid van KNAW en KHMW. Haar werk is onderscheiden met tal van prijzen en erkenning, (zoals Triomf 2008, VICI Research award 2018: **Engaged Scholarship and Narratives of Change**). Zij is medeoprichter van de expertise lab **Refugee Academy** bij het Institute for Societal Resilience aan de VU

Referenties

Bakker-Klein, J. (2019). *Anders kijken: een zoektocht naar responsiviteit in het sociaal domein*. Proefschrift. Erasmus University Rotterdam.

De Gruijter, M., & Van Rooijen, M. (2019). *Evaluatie Logeerregeling COA*. Den Haag: Ministerie van Justitie en Veiligheid / WODC.

Ghorashi, H. (2013). De kunst van het loslaten. In: J.A. Baijens (red.), *Het beste idee van 2013*. Tilburg: Uitgeverij de Wereld.

Ghorashi, H. (2015). Vluchtelingen: een andere mindset voor Europa? *Sociale Vraagstukken*. <https://www.socialevraagstukken.nl/vluchtelingen-een-andere-mindset-voor-europa/>, opgezocht 17 juni 2020.

Ghorashi, H. (2016). Wat als u een vluchteling was? Veerkracht in de Nederlandse Civil Society. *Tijdschrift voor Biografie*, pp. 4-11.

Ghorashi, H., Carabain, C., & Szepletowska, E. (2015). Paradoxes of (e) quality and good will in managing diversity: A Dutch case in the philanthropic sector. In: T. Matejskova en M. Antonsich (red.), *Governing through Diversity* (pp. 83-103). London: Palgrave Macmillan.

Janssens, M., & Steyaert, C. (2001). *Meerstemmigheid: Organiseren met verschil* [Polyphony: Organizing with difference]. Leuven/Assen: Universitaire Pers Leuven/Koninklijke Van Gorcum.

Larruina, R., Boersma K., & Ponzoni, E. (2019). Responding to the Dutch Asylum Crisis: Implications for Collaborative Work between Civil Society and Governmental Organizations. *Social Inclusion* 7(2): pp. 53-63

Ten Holder, F., & De Boer, M. (2012). *Kleine stappen van grote betekenis: een nieuw perspectief op humane opvang van asielzoekers*. Amsterdam: De Werkelijkheid/Stichting de Vrolijkheid.

Van Liemperts, I., & Staring, R. (2020). *Nederland papierenland: Syrische statushouders en hun ervaringen met participatiebeleid in Nederland*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

